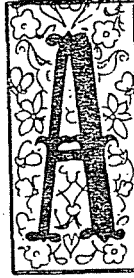

Sanat

Osmanlı Mimarlığı

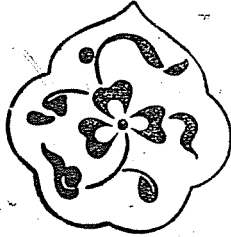
Cevad ÜLGER
(Mimar)

sıl mevzumuz olan tezlara gırmezden evvel, Avrupadaki mimari ve diğer sanatlarla tabiat aradındaki münasebetlere şöyle bir göz atmak faydalı olacaktır. Esasen aynı münasebetlere Osmanlı mimarlığı için de döneceğiz.

Avrupa, bütün sanat gruplarıyla, tabiata çok yakından bağıdır. Yakın zamana kadar bu bağı bir kanun halinde devam edip gelmiştir. Tabii biz tabiat -nature- derken, Avrupalının eski anlayışı içindeki manayı düşünmekteyiz. Ve daha sonraki pasajlardan birçoğunun mühim bir kısmını teşkil edeceği için bu kelime ve anlayışın tarifini peşinden ortaya koymak faydalı olacaktır. Avrupalı, etrafının, gözle görülüp, kulakla duyulup, elle tutuluveren halini kabul ederdi. Tabii biz de bu anlayış içinde Avrupa sanatına bakacağız.

Avrupada sanat, tabiatın bu, uzuvlarla alınıveren halinin muhtelif malzemelerle tekrar edilmesi idi. Bu durum asırlarca, çok ilkel, acemice çalışmalarla devam etmiş, bazı sanat kollarında seri ilerlemeler olurken, bazı kollar uzun asırlar yerinde saymıştı. Daha önceki yazımızda da belirttiğimiz gibi mimarinin kuruluşundan getirdiği abstrelik bile ressam ve heykeltıraşların tasallutundan kurtulamamış ve tabiatla bağlantısını, -yukarıda anlattığımız tarif içinde- sadece dış unsurlarla devam ettirmek mecburiyetinde kalmıştı. Klasik Yunan devrinde, gerek resim ve gerekse heykel, natüralizmin zirvesine çıkmıştı. Sanat, taşın biçimlenişi değildi artık, insanın duruşu idi. Sanat olan adeta maddeldi. Ayağın basışı, başın bükülüğü, dizin, elbisenin içinden görünürüverışı, elbisenin kıvrımlarının, çizgilerinin tertibi... Yunan sanatı bu durumunu Hellenizme, oradan Romaya devrederken hristiyanlık Avrupayı sardı. Roman ve Gotik devirleri içinde tabiatın daha güçlü ve üsluplu taklitlerine vardılar. Nihayet rönesansta hristiyan haleti ruhiyesi ile yunan esprisi birleşti. Böylece ana hareket noktası değişmeden, barok sanata devredilecek, üsluplanmış çok kuvvetli bir tabiatçılık doğacaktır. Daha sonra bu, tabiatı bir üslup içinde ifade tarzı da terkedilip yerine tam bir natüralizm hâkim olacak, tam üslupsuz, havasız bir natüralizm... Artık bütün sanatlar, tabiatın ruhsuz bir taklidi idi. Resim, heykel, mimari tabiatın dış biçimini olduğu gibi verirken, müzik bile, kurulan büyük orkestralarla tabiat seslerini aynen çıkarma işi olarak kabul ediliyordu. Fırtınaları, ağaç hıştırlarını, kuş cıvil-

tarlarını, horoz ötüşlerini...

Bu hal 19. uncu asrın sonlarında muhalefetlerle karşılaşmağa başladı. 20. inci asrın başında bu muhalefetler ciddileşti. Önce alay edilen tabiatın dışına çıkıcılar artık bir mesele olarak kabul edilmeğe başlamışlardı. Tabii bu durumda ilimlerin ve bilhassa tekniğin rol oynaması ile beraber, Avrupanın Çin, Japon, Kızılderili, Zenci ve bilhassa İslâm kültürleri ile temasları da ana hareket noktalarını teşkil ediyordu. Bu tabiatın dışına çıkma hali, absract, nonfigatif, mücerret, gibi sıfatlarla isimlendirilen bu hal, bütün kolları ile sanat alemi içinde geniş ve hâkim bir hareket halini aldı.

Avrupa, çevresindeki biçimlerin dışına çıkmakla, tabiatın da dışına çıktığını kabul ediyor, bunu adeta tabiata karşı bir istiklal haline getiriyordu. Tabii bugün artık bu durum yok. Avrupa tabiatın dışında olunamayacağını anlamış, sanatla, sadece estetiğin emrinde güzelliklere varmağa çalışıyor.

Avrupa tabiatçılığın içinde asırlarca zaman kaybedip, onun primitiflerinden kurtulmuşken, yeni bir anlayışın eşğine gelmiş, bu sefer onun primitiflerini yapmağa başlamıştır.

Mevzuumuzun ikinci yanı olan Osmanlı kültürü ve tabiat anlayışına gelince, orda tabiat sadece basit bir dış almış değildir. Bu noktada batı ile Osmanlı İslâm kültürü arasında muazzam fark vardır. Tabiat içi, dışı, maddesi, ruhu ile bir bütün kabul edilirdi. Sanat da, tabiatın dış alınışlarının = idrâklerinin muhtelif vasıtalarla ifadesi değildi. Esas olarak da sanatın, tabiatın bir ifadesi olarak kabul edilmesi saçma olarak kabul edilebilir. Dış idrâklerin mükemmel ifadesi, bir marifet, başka bir ifade ile zanaat olarak kabul edilebilir ama sanat kabul edilemez. Sanat muhakkak ki başka bir şeydir. O hangi kelime düzeni ile anlatılabilir? Çok zor ve karışık bir mevzu.. Ama bazı meselelere girebilmek için aşağı yukarı bir anlayışa, bir kelime kabulüne de ihtiyaç var. Sanakelimesini kabul ettikten sonra, onu da muhtelif malzeme ile yapılan bir şiir kelimesiyle toplamak çok yanlış olmayabilir.

Osmanlılarımız sanat kelimesinin anlayışı içinde neler yapmışlardı. Şiir ve musıkıyı bir yana alarak bir biçim ve renkler sanatı olan mimari, resim-heykel üstünde duralım. Bizde epey eski çağlardan beri resim ve heykel sanatı ihtiyacı hissedilmemiştir. Resim ve heykel zaten bir nevi fantezidir. Bu ön fantezi kabulü-mantığı onları müstakil bir sanat halinde bırakmamış, mimari ile birleştirmiş, tek ve mutlak büyük bir sanat haline getirmiştir. Heykelin malzeme ile karışan derin biçim endişesi, resmin satıhta biçim ve renk endişesi, mimarinin ana organizması içinde kaynamış, mimari böylece, biçim ve renk sanatlarının toplayıcısı, tam ve bölünmez bir kompozisyonu olmuştur. Mimarının strüktüründen getirdiği satıh biçimleri, derin heykel biçimleri, malzemesinden getirdiği organik renkler bu üç sanatın harukulaşe birleşimleri olmuştur. Mimarının gayet girift abstraksiyonları müthiş nisbet estetiğine varırken iç ve dış mekan tesirlerinin mükemmel neticelerine varmışlardır. Ve bu eserlerde tabiatı ifade etmek değil tabiat olmak, onun en yüksek irtifalarından, en derin derinliklerine kadar idrak etmek mantığı hakimdir. Görülveren, duyulveren, tadılveren değil...

Böylece karşımızda, esastan gerçek sanatı dönük bir sistemle, gerçek sanatı daha yeni idrak etmeye başlamış, ancak onun yoluna girebilmiş bir başka sistem var. Osmanlı İslâm - Türk sistemi ve Batı...

Avrupanın daha yeni idrak etmeğe çalıştığı bu düşünce ve sanat sistemine, Osmanlı İslâm - Türk kültür ve sanat sistemi asırlarca evvel varmıştı. Batının emekleme halinde, rahatça girkin kabul edilebilecek, primitif sanat eserleri yanında Osmanlı sanatı çoktan dev şaheserlerini vermişti.

Fakat asıl şaşılacak şey Batı bizim asırlarca evvel idrak ettiğimiz kültür ve sanat sistemine varmaya çalışır, bütün çalışmalarını bu derin ve engin, heyecan ve ved dolu anlayışa çevirmeye uğraşırken bizim'de onların 100 yıl evvelki hallerine dönmeğe çalışmamızdır.

Şu anda Türkiyede çok geniş bir

okumuşlar topluluğu Batıyı adım adım takip etmek fikrinde hatta bir nevi sarhoşluğundadır. Onlarca Avrupa herşeyi ile mutlak olarak taklit edilmektedir. Bu düşüncenin hareketi olarak hakikaten, Batı bazı noktalarda adım adım takip edilmektedir. Bu noktalardan bazılarını belirtelim. Ayakkabı, elbise, etek, ruj, biçim ve renkleri olarak Avrupayı birkaç dakikalık bir farkla takip ediyoruz. Buna münevverlerimizin kluplerde oynadıkları kumar ve içtikleri kokteyl şekillerini'de ilâve edebiliriz. Bu büyük gayret, sanat ve ilim sahalarında görünmüyor. Orda, çok küçük bir grup hariç, büyük münevver topluluğu Avrupanın 19. asırdaki zihniyetine dönüş gayreti içinde... Ortadaki bütün sanat hareketleri bunu pek acı şekilde gösteriyor.

Başka bir noktaya'da dokunalım. Demin küçük bir grubu hariç tuttuk. Bu grup sanat ve düşünce bahsinde, ekseriyetten farklı, ama maalesef onlar'da batının bu günkü primitiflerinin içine gömülü duruyorlar. Bu primitiflerin aynen aktarılması ile uğraşıyorlar. Deminki bütün olarak habersiz gruptan farkları, onların gözlerini, Avrupanın 100 yıl önceki haline dikmiş olmaları, bunların ise bugünkü halle büyük teslimiyetle bağlanmış olmaları. Batı bugün tam tatmin edici bir dünya görünüşüne varmış olmadığı gibi, çok emin bir sanat anlayışına da varmış değil.

Yazımızın başlangıcındaki tezat böylece çok şaşırtıcı bir şekil içinde devam ediyor. Kendinden memnun olmayanların nefretle andıkları bir zihniyet, kendinden kopmuş bir grup tarafından şiddetle arzu ediliyor ve bütün imkanlarla taklid ediliyor. Halbuki taklid edilen kültür ve sanat sistemi terkedilmiş, beğenilmemiş. Onu terk edenler otomatikman taklitçilerin terkettiğine adım adım yaklaşıyorlar. Ve bu devri daim zincirlemesi bakalım ne zaman kopacak.

Ve biz içinde olduğumuz. O dev kültür - sanat heyecan deryasının, Avrupanın daha hayallerini bile tam göremediği ama arzu ettiği, ved denizinin ne zaman farkına varacağız? Ve tezatlar ne zaman bitecek?